

Қазақстандағы білім беру жүйесі

ЖОСПАР:

1. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ АНЫҚТАМА. ЕЛІМІЗДЕГІ ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТАРИХЫ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ "БІЛІМ ТУРАЛЫ" ЗАҢЫ.
2. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ.
3. ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ. МЕКТЕПТІҢ ЖАҢА ТҮРЛЕРІ, ГИМНАЗИЯ, ЛИЦЕЙ.
4. КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ. КӘСІПТІК МЕКТЕП, ЛИЦЕЙ, КОЛЛЕДЖДЕР, ИНСТИТУТ, УНИВЕРСИТЕТ, АКАДЕМИЯЛАР

ҚАЗАҚТЫҢ КЕҢ-БАЙТАҚ ӨЛКЕСІНДЕ БІЛІМ ІСІНІҢ ПАЙДА БОЛЫП, ДАМУ ТАРИХЫ ДА ӨЗІНІҢ ІЛКІ БАСТАУЛАРЫН СОНАУ ЕРТЕ ЗАМАНДАРДАН АЛАДЫ. ҚАЗАҚСТАН ЖЕРІНДЕ, ӘСІРЕСЕ, ОНЫҢ ОТЫРЫҚШЫ АУДАНДАРЫНДА ОРТА ҒАСЫРДЫҚ ЕРТЕ ДӘУІРІНДЕ-АҚ (ҮІІ-ҮІІІ ғ.ғ.) КӨПТЕГЕН МЕКТЕПТЕР (МҰСЫЛМАНША БАСТАУЫШ ОҚУ ОРНЫ) МЕН МЕДРЕСЕЛЕР, ДІНИ БІЛІМ БЕРЕТІН ОРТАДАН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ ЖҰМЫС ІСТЕЙ БАСТАҒАНЫ ТАРИХТАН БЕЛГІЛІ.

ЕРТЕДЕГІ ИСФИДЖАБ, ТАРАЗ, САЙРАМ, ТҮРКІСТАН, ОТЫРАР, Т.Б. ҚАЛАЛАРЫНДА КӨПТЕГЕН МЕДРЕСЕЛЕР БОЛҒАН, ОЛАРДЫҢ ЖАЛПЫ САНЫ 84-КЕ ЖЕТКЕН. АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ МЕКТЕПТЕ МОЛДАЛАР (ТАТАР, БАШҚҰРТ, Т.Б.) ҰСТАЗДЫҚ ЕТКЕН. ОҚЫТУ АҚЫСЫ ХАЛЫҚТАН ЖИНАЛҒАН. БАЛАЛАР ҚЫС, КҮЗ АЙЛАРЫНДА ОҚЫҒАН. ОҚУ МЕРЗІМІ 4 ЖЫЛ, ОҚУҒА 7 ЖАСТАН БАСТАП ҚАБЫЛДАҒАН, ЖЫЛ АЯҒЫНДА ЕМТИХАН ТАПСЫРУ МЕКТЕП БІТІРГЕНІ ҮШІН БАЛАҒА РЕСМИ КУӘЛІК ТАПСЫРУ ТӘРТІБІ САҚТАЛМАҒАН. МЕДРЕСЕЛЕР МҰСЫЛМАНДЫҚ РӘСІМДЕРІН ТАРАТУШЫ ОҚУ ОРНЫ БОЛЫП ҚАНА ҚОЙМАЙ, ІРІ МӘДЕНИЕТ ОРТАЛЫҒЫ РЕТІНДЕ ДЕ ҚЫЗМЕТ АТҚАРҒАН. БҰЛ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЗАҢТАНУ, ТАРИХ, ЛОГИКА, ФИЛОСОФИЯ, МАТЕМАТИКА, АСТРОНОМИЯ, МЕДИЦИНА, Т.Б. ПӘНДЕР ЕНГІЗІЛГЕН. МЕДРЕСЕЛЕРДІҢ ЖАНЫНДА САЛИҚАЛЫ КІТАПХАНАЛАР БОЛҒАН.

Қазақтың кең-байтақ өлкесінде білім ісінің пайда болып, даму тарихы да өзінің ілкі бастауларын сонау ерте замандардан алады. Қазақстан жерінде, әсіресе, оның отырықшы аудандарында орта ғасырдық ерте дәуірінде-ақ (ҮІІ-ҮІІІ ғ.ғ.) көптеген мектептер (мұсылманша бастауыш оқу орны) мен медреселер, діни білім беретін ортадан жоғары оқу орындары жұмыс істей бастағаны тарихтан белгілі. Ертедегі Исфиджаб, Тараз, Сайрам, Түркістан, Отырар, т.б. қалаларында көптеген медреселер болған, олардың жалпы саны 84-ке жеткен. Ауылдық жерлерде мектепте молдалар (татар, башқұрт, т.б.) ұстаздық еткен. Оқыту ақысы халықтан жиналған. Балалар қыс, күз айларында оқыған. Оқу мерзімі 4 жыл, оқуға 7 жастан бастап қабылдаған, жыл аяғында емтихан тапсыру мектеп бітіргені үшін балаға ресми куәлік тапсыру тәртібі сақталмаған. Медреселер мұсылмандық рәсімдерін таратушы оқу орны болып қана қоймай, ірі мәдениет орталығы ретінде де қызмет атқарған. Бұл оқу орындарында заңтану, тарих, логика, философия, математика, астрономия, медицина, т. б. пәндер енгізілген. Медреселердің жанында салиқалы кітапханалар болған.

Ресей Халық ағарту министрлігі 1870 жылы бұратана халықтарға білім беру шаралары туралы арнаулы заң қабылдады. Осы заң бойынша шет аймақтағыларды орыстандыруды көздеген миссионерлік педагогика жүйесі енгізілді. Мәскеуде құрылған арнайы миссионерлік қоғамның негізгі принциптерінде былай делінген: мұсылман елдерін ыдырату, арасына от жағу, яғни, пантүркішілдік пен панисламдыққа қарсы күресу; бұратана халықтарды православие дініне көшіріп, шоғындыру, халықты ата-баба тарихынан, ұлттық мәдениетінен қол үздіру, орыс алфавитін енгізу; мұсылмандық мектептер мен медреселерді біртіндеп жою, олардың орнына орыс-түзем, орыс-қазақ мектептерін ашу, кейін бұлардың бәрін таза орыс тіліне көшіру, шет аймақтардағы отаршылдық саясатты жүзеге асыру үшін миссионер ғалымдар, оқытушылар кадрларын көптеп даярлау. Омскідегі "Азия мектебі", Орынборда Неплюев кадет корпусы, Омскідегі кадет корпустары құжатта көрсетілген шаралардың жүзеге асуының нақты көрінісі болатын.

Ы.Алтынсарин есімімен тығыз байланысты. Қазақ даласында Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметі мен идеялары бүгінде педагогика саласының ғылыми-зерттеу жұмысына айналды. Оның ағартушылық қызметі қазақ халқының рухани-саяси отарлау саясатының қысымшылығы қысып түрпін кезеңге тұспа-тұс келді. Бұл саясатты тоқтатуға ағартушылардың жергілікті саяси күші болмады. Тек ұлттық білім беру жүйесін заман талабына сай, миссионерлік ағарту-оқу ісінің негізгі заңдылықтарын қабылдай отырып, Қазақстанда халық ағарту ісі жаңа жолға түсті.

XIX ғасырдың аяқ кезінде "қазақ мектептері қандай болу керек" деген мәселе күн тәртібіне қойыла бастады. Осы жөнінде бір-біріне қарама-қарсы екі көзқарас пайда болды.

Ағартушылардың жергілікті саяси күші болмады. Тек ұлттық білім беру жүйесін заман талабына сай, миссионерлік ағарту-оқу ісінің негізгі заңдылықтарын қабылдай отырып, Қазақстанда халық ағарту ісі жаңа жолға түсті.

XIX ғасырдың аяқ кезінде "қазақ мектептері қандай болу керек" деген мәселе күн тәртібіне қойыла бастады. Осы жөнінде бір-біріне қарама-қарсы екі көзқарас пайда болды.

Білім беру ісінің мәні, міндеттері және принциптері. Қазіргі өскелең өмір талаптарына сай жастарға білім және тәрбие беру, оларды жан-жақты дамыту — қоғам алдында тұрған басты міндеттердің бірі. Білім беру - бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие беру мен оқытудық үздіксіз процесі.

Қазақстан Республикасында жастарға білім беру процесі халқымыздық ұлттық салт-дәстүріне, мәдениетіне, экономикасына және саяси өміріне негізделіп іске асырылады.

ЗАҢДА КӨРСЕТІЛГЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ:

- жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау;
- азаматтықты, үйелменнің, халықтың, қоғамның және мемлекеттің алдындағы жеке адамның құқылары мен міндеттерін ұғынуды, сондай-ақ республиканың мәдени, қоғамдық, экономикалық және саяси өміріне қатысу қажеттігін тәрбиелеу;
- Республика тұрғындарына жалпы және кәсіптік білім алу үшін мүмкіндіктер жасау;
- жеке адамның шығармашылық қабілеттерін және эстетикалық тәрбиесін дамыту;
- қазақ халқының мәдениеті мен дәстүр-салтын оқып-үйрену үшін жағдайлар жасау.

Халыққа білім беру ісін дамытуда педагогикалық фактордық да әсері бар. Мысалы, мектеп жасына дейінгі балалар тәрбиесін ерте бастан қолға алып, оларды тиісті дайындқпен мектепте оқуға дайындау қажет. Ол үшін балалар бақшасында және үйелменде тәрбие жұмысының процесіне нақты педагогикалық басшылық жасап, оның барынша сапасын және нәтижесін арттыру тәрбиешілерден, ата-аналардан, мектепке дейінгі мекемелер меңгерушілерінен үлкен педагогикалық шеберлікті талап етеді. Халыққа білім беру жүйесінің міндеттерін жүзеге асыру білім берудің мемлекеттік саясат принциптеріне тәуелді. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы бойынша мына мемлекеттік принциптер басшылыққа алынады:

- 1) Қазақстан Республикасының барлық азаматтарының білім алу құқықтарының теңдігі;
- 2) Әрбір азаматтың интеллектуалдық дамуы, психикалық физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі тұрғындарының білімге қол жеткізуі;
- 3) білім берудің зайырлы сипаты;
- 4) жеке адамның білімділігін ынталандыру және дарындылығын дамыту;
- 5) білім беру сатыларының сабақтастығын қамтамасыз ететін білім беру процесінің үздіксіздігі; оқу мен тәрбиенің бірлігі;
- 6) білім беру ұйымдарының меншік нысандары бойынша, оқу мен тәрбиенің нысандары, білім беру бағыттары бойынша алуан түрлі болуы;
- 7) білім беруді басқарудық демократиялық сипаты және білім беру ұйымдарының академиялық бостандықтары мен өкілеттілігін кеңейту;
- 8) білім берудің ізгілікті және дамытушы сипаты;
- 9) білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциялануы;
- 10) оқушыларды кәсіптік бағдарлау;
- 11) білім беру жүйесін ақпараттандыру;

Орта білім беру Қазақстан Республикасының азаматтарына мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуға кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін дамытудың 2010 жылға дейінгі бағдарламасы негізінде жалпы орта білім үш сатылы: бастауыш (1-5 сынып-тар), негізгі (6-10 сыныптар) және жоғары (11-12 сыныптар) жалпы орта білім беретін оқу орнында кезең-кезеңмен алынады.

Жалпы білім беретін орта мектептің мақсаты адамгершілігі, әр жақты дамыған өзінің және қоғамдық мүдделерді ұштастыра білетін, халық мәдениетін жетілдіру ісінде өз ұлты мен жалпы адамзат қазынасын тиімді пайдаланатын адамды тәрбиелейді. ҚР азаматтарына мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуға кепілдік беріліп, орта білім алу міндеттеледі. Жалпы орта білім - үздіксіз білім беру жүйесіндегі негізгі деңгей. Жалпы орта білім 3 сатылы: бастауыш (1-5 сыныптар) негізгі(6-10 сыныптар) және жоғары (10-12 сыныптар). Жалпы білімнің нұсқалығына, білім берудің ауқымды инфрақұрылымын қалыптастыруға, жалпы орта білім беретін ұйымдардық әр алуан түрлері мен үлгілерін дамытуға жалпы білім беретін мектеп, гимназия, лицей және басқаларды құру арқылы қол жеткіземіз.

Қазақстан Республикасының 1999 жылы қабылданған "Білім туралы" Зақында тұңғыш рет гимназия мен лицейге түсінік беріліп,оның мәртебесі, құқықтық негізі айқындалды.

Гимназия - негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын, оқушыларды олардың бейімділігі мен қабілетіне сәйкес тереңдетіп, салаға бөліп, саралап оқытуды көздейтін, жалпы орта білім беретін оқу орны.

Лицей - негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын, жоғары сатыдағы оқушыларды кәсіби бағдарлап оқытуды жүзеге асыратын жалпы орта білім беретін оқу орны.

Лицейлердің ең басты ерекшелігі - ақыл-ой (интеллектуалдық) қабілеттері жоғары жастарды топтап оқытып, оларды жоғары оқу орындарына даярлайтын бірыңғай элитарлық мектеп болуында. Лицейге жастарды қабылдау ең алдымен олардың табиғи мүмкіндіктерін, интеллектуалдық ерекшеліктерін айқындау негізінде жүргізіледі, кейін де бала дамуын қадағалай отырып, бірнеше іріктеу сатыларынан өткізеді. Ал оны аяқтаған жастар жоғары оқу орнында білім алу құқығына ие болады. Бұл оқу орындарының басты принципі баланы дәл болашақ мамандығына сәйкес қабілетіне қарай іріктеу және сол мамандықты жоғары деңгейде меңгеруіне көмектесетіндей бірнеше жыл бойы арнайы дайындықтан өткізу болып табылады."Мирас" халықаралық мектебінің білім беру қызметінде Қазақстан Республикасының орта білім беру саласындағы ұлттық стандарт пен халықаралық бакалавриат бағдарламасының талаптары орынды үйлесім тапқан. Көптеген пәндер ағылшын тілінде оқытылады.

Білім мен тәрбие беру - бұл республика азаматтарының құзыретін және адамгершілік, ақыл-ой, мәдени дамуының жоғары деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған үздіксіз педагогикалық процесс. Қазақстан Республикасында жастарға білім беру процесі халқымыздық ұлттық дәстүр салтына, мәдениетіне, экономикасына және саяси өміріне негізделіп іске асырылады.

Республикада "Білім туралы" Заңды жүзеге асырудың маңызды жолының бірі - болашақ мұғалімдерді мектепте халықтық педагогика негізінде жүргізілетін тәлім-тәрбие ісіне даярлау. Бұл бағыттағы басты мақсат - оқушыларды адамгершілікке, имандылыққа тәрбиелеу болып табылады.

Әдебиеттер:

- 1 . Білім туралы. - Об образовании: Қазақстан Республикасының Заңы. - Алматы: Литера, 2000. - 96 б.
 2. Г.Қ. Нұрғалиева, С.Мусин. Салыстырмалы педагогика. -Алматы: Ғылым, 1999.
 3. Қ.Жарықбаев, С.Қалиев. Қазақтың тәлім-тәрбиесі. - Алматы: Сана, 1995.
 4. Ж.Қоянбаев, Р.Қоянбаев. - Астана, 1998.
 5. Е.Сағындықұлы. Педагогика. - Алматы, 1999.
-